

*Általánosítások a potenciális magyar birtokszóváltozatokra vonatkozóan*¹

juttasusi@gmail.com, alberti.gabor@pte.hu

¹MTA Nyelvtudományi Intézet, ²PTE Nyelvtudományi Tanszék

1. Bevezetés

Alberti és Farkas (2015: 2-6) óvatosan alulspecifikált állításokat fogalmaz meg a *-(j)A* birtokolságot jelölő toldalékformája alakváltozatai és az elidegeníthető birtoklás kapcsolatára vonatkozóan, den Dikken (2015) elméletét alapul véve (aki egy önálló *-j-* morféma mellett érvel a birtokolságra utaló *-(j)A* toldalékon belül, ami az elidegeníthetőség jelentéskomponensét képviseli):

- (0) Amennyiben egy magyar anyanyelvi beszélő számára valamilyen mértékben elfogadható egy főnév potenciális reguláris birtokszóváltozata, azaz legalább '?' ítéletet ad rá, továbbá elfogadható számára a főnév ugyanolyan jelentésében egy másik (lexikalizálódott) birtokszóváltozat is, akkor a potenciális reguláris birtokszóváltozattal alkotott birtokos szerkezethez fog társítani – az imént említett grammatikalitási ítélet mellett – elidegeníthető birtokviszonyt kifejező jelentést.

A (0) szabályt nem érvénytelenítik tehát azok az anyanyelvi beszélők, akik például az iskolapéldaként használt *ablakja* alakot, azaz a potenciális reguláris birtokszóváltozatot, kategorikusan elutasítják, és/vagy az *ablaka* alakot, azaz a lexikalizálódott alternatívát, el tudják fogadni (valamilyen mértékben) az elidegeníthető birtoklás kifejezésében (is). Annyit állítunk, hogy aki valamilyen mértékben elfogadja az *ablakja* alakot, az elfogadja az elidegeníthető birtoklás kifejezésében is. Azt jósoljuk kizártnak, hogy valaki (az anyanyelvi intuíciója alapján) az *ablakja* alakot csakis az elidegeníthetetlen birtoklás kifejezésében fogadja el.

Jelen előadásban azt mutatjuk be, hogy ha az (1) pontban bemutatott módon definiálunk háromféle potenciális birtokszó-alakváltozatot (ld. v_1 , v_2 , v_3), akkor sokkal pontosabb általánosításokat fogalmazhatunk meg (ld. (2a-e)) arra nézve, hogy melyik változat hajlamos elidegeníthető ('e⁺'), illetve elidegeníthetetlen ('e⁻') birtoklást kifejező jelentéshez társulni ('~').

- (1) v_1 : [a főnév alanyesete + *-jA*], ha ezt az alakot nem tiltják meg a magyar fonotaktika szabályai (pl. * $V+A$ (*Ili boká-*([✓]j)a*), * $s+jA$ (*Ili has-(*j)a*)²; ld. Rebrus 2014); egyébként pedig [a főnév alanyesete + *-A*]
 v_2 : [a főnév alanyesete + *-A*], ha a magyar fonotaktika szabályai ezen alak mellett [a főnév alanyesete + *-jA*] alakot is megengedik
 v_3 : az első két változattól eltérő, nyelvtörténeti okokból kifolyólag létező további E/3 birtokszóváltozat

¹ Köszönjük az OTKA NK 100804 (*Comprehensive Grammar Resources: Hungarian*) támogatását. Jelen előadást a szerzők a Pécsi Tudományegyetem alapítása 650. évfordulója emlékének szentelik.

² Minden változtatás nélkül, eredeti nyelven adjuk meg a Projektben mintaként szolgáló átfogó holland forrásnyelvtan értékelési kategóriáit (Broekhuis–Keijzer–den Dikken (2012:viii): *: unacceptable, ^{??}: relatively acceptable compared to *; ^{??}: intermediate or unclear status; [?]: marked: not completely unacceptable or disfavored form; ^(?): slightly marked, but probably acceptable.

2. Elidegeníthetetlen és elidegeníthető birtoklás a magyarban: kétféle jelentés ~ három versengő változat ~ négy csoportba osztható főnevek

ELIDEGENÍTHETETLEN

ELIDEGENÍTHETŐ

(2) ● I. Betoldható egy -j-, így v1 és v2 verseng:

a. a ház ablak-(*j)a	a'. a világ legjobb ablak- ^{??} ([?] j)a
b. Ili talp-(*j)a	b'. a világ legbüdösebb talp- [?] (^{??} j)a
c. a németek császár-(*j)a	c'. minden idők legifjabb császár- ^(?) ([?] j)a
d. az egyetem bölcsészkar-(*j)a	d'. a világ legjobb bölcsészkar- ^(?) ([?] j)a
e. Ili kar-*([?] j)a	e'. a világ legerősebb kar-*([?] j)a
f. az oroszok cár-*([?] j)a	f'. minden idők legifjabb cár-*([?] j)a

(3) ● II. Csak egy alak lehetséges (v1):

a. Ili vesé-*([?] j)e	a'. a világ legnagyobb vesé-*([?] j)e
b. Ili boká-*([?] j)a	b'. a világ legszebb boká-*([?] j)a
c. Ili has-(*j)a	c'. a világ legnagyobb has-(*j)a
d. Ili comb-*([?] j)a	d'. a világ legszebb comb-*([?] j)a
e. a csavar any*(^(?) á)ja	e'. a szerelő legnagyobb any*(^(?) á)ja

(4) ● III. Van egy nyelvtörténeti okokból kifolyólag létező harmadik változat (v3), és fonotaktikailag nem kizárt, hogy három változat létezzen (v1 és v2 is):

a. Ili gyomra/*gyomorja/*gyomora	a'. a világ legnagyobb ^{??} gyomra / ^{??} gyomorja / *gyomora
b. a sas karma/*karomja/*karoma	b'. a világ legélesebb ^{??} karma / ^{??} karomja / *karoma
c. Ili körme/*körömje/*köröme	c'. a világ legélesebb ^{??} körme / ^{??} körömje / *köröme
d. Pécs főtere/*főtérje/*főtére	d'. a világ legnagyobb ^(?) főtere / ^(?) főtérje / *főtére
e. Pécs egyik tere/*térje/*tére	e'. a világ legnagyobb tere / *térje / *tére

(5) ● IV. Van egy nyelvtörténeti okokból kifolyólag létező harmadik változat (v3), de fonotaktikailag kizárt a v2 (így hát v1 és v3 verseng):

a. a ház teteje/*tetője	a'. a cég legjobb *teteje / ^(?) tetője
b. Ili anyja/*anyája	b'. a világ legjobb ^{??} anyja / ^(?) anyája
c. a juh gyapja/*gyapjúja	c'. a cég legjobb ^{??} gyapja / ^(?) gyapjúja
d. a tűz parazsa/*parázsa	d'. a világ legforróbb ^{??} parazsa / [?] parázsa
e. a zsellérek ^(?) falva / [?] faluja	e'. a világ legjobb ^{??} falva / [?] faluja

1. táblázat: A három potenciális változat elfogadhatósága a kétféle jelentésben, fonotaktikai és nyelvtörténeti tényezők függvényében

-A / -JA NYTÖRT.	IGEN						NEM				
	e ⁻			e ⁺			e ⁻		e ⁺		
	{3, 1, 2} → 3			{3, 1, 2} → 3			{3, 1} → 3		{3, 1} → 1		
	3	1	2	3	1	2	3	1	3	1	
IGEN	✓gyomra	*gyomorja	*gyomora	ʔgyomra	ʔgyomorja	*gyomora	✓teteje	*tetője	*teteje	^(?) tetője	
	✓karma	*karomja	*karoma	ʔkarma	*karomja	*karoma	✓anyja	*anyája	*anyja	^(?) anyája	
	✓körme	*körömje	*köröme	ʔkörme	*körömje	*köröme	✓gyapja	*gyapjúja	*gyapja	^(?) gyapjúja	
	✓főtere	*főtérje	*főtére	^(?) főtere	*főtérje	*főtére	✓parazsa	*parázsa	ʔparazsa	ʔparázsa	
	✓tere	*térje	*tére	✓tere	*térje	*tére	^(?) falva	ʔfaluja	*falva	✓faluja	
		{2, 1} → 2			{2, 1} → 1			{1} → 1		{1} → 1	
	2	1		2	1		1		1		
NEM	✓ablaka	*ablakja		ʔablaka	ʔablakja		✓veséje		✓veséje		
		{2, 1} → 2			{2, 1} → 2						
		2	1		2	1		✓bokája		✓bokája	
	✓talpa	*talpja		ʔtalpa	ʔtalpja		✓hasa		✓hasa		
	✓b.kara	*b.karja		^(?) b.kara	ʔb.karja		✓combja		✓combja		
	✓császára	*császára		^(?) császára	ʔcsászára						
		{2, 1} → 1			{2, 1} → 1						
		2	1		2	1					
		*kara	✓karja		*kara	ʔkarja				^(?) anyája _{csavar}	^(?) anyája _{csavar}
		*cára	✓cárja		*cára	✓cárja					

3. A birtokszó-alakváltozatok tartományainak elemzése

2. táblázat: Aaptendenciák a tényleges megvalósulásra vonatkozóan

2? 3?	IGEN	NEM
IGEN	{3, 2, 1} → 3/3	{3, 1} → 3/1
NEM	{2, 1} → 2/2	{1} → 1/1
	{2, 1} → 2/1	
	{2, 1} → 1/1	

- (6) a. $v_1 \sim e^+$
 a'. $v_2 \sim e^-, v_3 \sim e^-$
 b. $v_1 \sim e^-, v_2 \sim e^+, v_3 \sim e^+$
 c. $[v_1 \sim e^- \rightarrow \text{>}v_2, \text{>}v_3]$
 $[v_2 \sim e^+ \rightarrow \text{>}v_1, *v_3]$
 $[v_3 \sim e^+ \rightarrow \text{>}v_1, *v_2]$
 d. $[v_k \sim e^-] / [v_n \sim e^+] \rightarrow k \geq n$
 (ahol k és $n \in \{1, 2, 3\}$)
 e. v_2 és v_3 kizárja egymást
- (6a-a') jó kiindulópont (ld. (7)), de túl erős általánosítás ellenpéldák (8)
- erős v_1 variáns (8a-a')
 erős v_2 variáns (8b-b')
 erős v_3 variáns (8c-c')
- } '>': az erős variánsnál gyengébb elfogadhatóság
- elidegeníthetetlen / elidegeníthető jelentés társulása a versengő potenciális változatokhoz
 legfeljebb két potenciális birtokszóvaltozat verseng (9)

